

Kert és öngondoskodás

*Javaslat a nem integrálódott cigányság felzárkóztatására**

Bármennyire is fontos a foglalkoztatás és az oktatás, meggyőződésem, hogy a teendők listáját nem ezekkel kell kezdeni. Mert

- képzetlen és a munkára alkalmatlan tömegek (legalább 250-300 ezer emberről van szó) számára nem lehet munkát találni; de ha ezek mind képzettek lennének és valamilyen szakmával is rendelkeznének, zömük akkor sem tudna elhelyezkedni, mert a 10% feletti munkanélküliség nem csak őket sújtja,
- a jelenlegi helyzetben az oktatás révén történő felemelkedés hiú ábránd; a cigány gyerekeket családi és szociális környezetük abszolút nem motiválja, sőt ellenkező hatást fejt ki. (Ha segélyből, alkalmi munkából és lopásból is meg lehet élni, miért választanának egy fáradságos és ismeretlen utat?)

Újra kell fogalmazni a szociálpolitikát. Le kell szögezni, hogy a társadalom vagy a közösség segítségére csak az számíthat, aki mindent megtesz a saját boldogulásáért. Újra egyesíteni kell a jogok és köteleességek rendszerét. Ha vannak alanyi jogon járó támogatások és segélyek, akkor legyenek alanyi köteleességek is. Az amerikai szociálpolitikában az az elv érvényesül, hogy az egyén maximum öt évig veheti igénybe a társadalom támogatását, azaz munkás életének csak töredékében; mindenki éljen meg a saját lábán, és ha munkaképes, ne élőködjön a társadalmon.¹ Angliában a segélyek folyósításának feltétele a heti megjelenés a munkaközvetítő irodában és a felkínált munkát el kell fogadni. Hazai körülmények között a munkanélküli városi lakosságnál az öngondoskodás ezt jelentheti: heti megjelenés a munkaközvetítőben és a felkínált lehetőség elfogadása, vagy – ha van közmunka – abban kötelező részvétel.

Bosszantó és irritáló állandóan azt hallani, hogy vidéken nincs munka. El kell menni a cigányok lakta falvakba: az esetek többségében megműveletlen, gazos kertek, elhanyagoltság, szemét, omladozó, lepusztult házak látványa fogad. (Néhol még árnyékszékét sem ásnak ki.) A szemét összeszedése, az elmozdult tetőcserép helyreállítása (megakadályozandó a későbbi beázást és a tető megroppanását), az alapvető higiéniai feltételek megteremtése, a kert felásása, a gyümölcsfák rendben tartása (ha még nem vágták volna ki és nem tüzelték volna el) nem pénzkérdés. Ültetvények, zöldségek elvetéséhez, kisállatok tartásához az önkormányzatok adnak támogatást, kezdeti „tőkét” az elinduláshoz, de vannak erre pályázati lehetőségek is. Mindezt szigorúan meg kell követelni, és segélyre csak az számíthasson, aki megfelelt az öngondoskodás követelményének, mindent megtett, ami módjában állott.

* Hangsúlyozom, hogy ebben az írásban nem a cigány népestről általában, hanem kizárólag annak iskolázatlan, kulturálatlan, nem dolgozó, segélyen élő részéről van szó. A cigányság *nem integrálódott* részének felzárkóztatása a téma. Tehát cikkem mondanivalóját mélyésen félreérti az, aki a népcsoport egészére von le belőle következtetéseket. Persze lehetne e problémával a cigányság megnevezése nélkül is foglalkozni (lásd: „halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi rétegek”) hiszen a fenti jellemzők nem-cigány emberekre is vonatkoznak, de nagyfokú képmutatás lenne konkrét megnevezésük nélkül beszélni róluk.

¹ Lásd erről: Pavics Lázár: A hazai foglalkoztatás tragikus helyzete, 2010. (Készült a Zöld válságkezelés és gazdaságélénkítés c. kutatás részeként, a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal megbízásából.)

A témában csak valamennyire is jártas olvasó most dobja bosszankodva félre a lapot: már megint egy naív, tudatlan jótéltelék: aki nem hallott róla, mivel végződnek az ilyen próbálkozások. Dehogyan nem tudom; hogy az elültetendő krumpli a fazékban végzi, a napos csibe nem éri meg a tojást-tojó kort; hogy egyes falvakban nem csak tehenet nem tartanak (a kiöregedett „parasztok” már nem képesek rá), de baromfit sem, mert azt ellopják a cigányok; a szorgalmas cigányok meg azért nem, mert azt ellopja a többi cigány. Vagy hogy a legtöbb közös gazdálkodási program kudarcba fulladt, csak mutatóba maradt néhány (uborkázás, krizantém halottak napjára, közös krumpliföld). Egyes vidékeken a falusi gazdák a tömeges lopások miatt abbahagyják azon termények termelését, melyek közvetlenül megehetőek (pl. krumpli, gyümölcsök) és gabonaféléket meg ipari növényeket termesztnek.

Ezeknek a lopásoknak véget kell vetni. Kormányunk nem sokkal megalakulása után tartott egy látványos kihelyezett ülést Borsodban, de azóta nem sok történt. Van, ahol még mindig csak egy körzeti megbízott jut egy tucat falura. Amikor a tettenért tolvajnak a rendőr kezébe nyom egy postai utalványt 20 ezer forint büntetés befizetésére, mindhárman tudják: ezt az illető sohasem fogja befizetni, és levonni sem fogják tudni tőle. A porhintést abba kell hagyni. A konfliktusok elkerülhetetlenek lesznek, mint ahogy a biztonságot szolgáló magas költségvetési kiadások is. Méretes túlzásnak tűnik, de a feladat valóban történelmi: egy jobb sorsra érdemes, alkalmi tevékenységekhez szokott és a többségi társadalom peremén élő népcsoportot kényszerrel kell „letelepíteni”. Agócs Gergely Gömörben élő, cigányokkal zenélő népzene kutató a feladatot így fogalmazta meg: „Nem a cigánytelepet kell feltúrni, hanem olyan társadalmi-gazdasági viszonyokat kell teremteni, hogy ők maguk számolják fel a cigánytelepet.”²

Nagyfokú naivitás rejlik abban az elképzelésben, hogy munkát kell adni a nemdolgozóknak. Aki már harmincas éveiben jár, és még nem volt munkahelye (ugyanakkor többszörös nagyszülő), a közgazdaságtan nyelvén szólva munkájának határtermelékenysége nulla (azaz használhatatlan). Nincs az a gazdaság, amelyik ennyi szakképzetlen munkást alkalmazni tudna. De ha még valamilyen helyi üzemben hasznukat is lehetne venni, nem elég csak termelni, hol van a piac? Az igénytelen munkák világpiacán Magyarország nem rúg labdába. A közmunkák sem növelhetők tetszés szerint, és azokat a költségvetés finanszírozza. Hosszú távon és általában azzal kell számolni, hogy az állam nem lesz képes fenntartani a magas foglalkoztatási szintet (pontosabban a válság elmúltával ahhoz visszatérni). Ott van viszont a föld. A falvakban szaporodnak az elhagyott, lakatlan házak és a gazdátlan kertek, a határban pedig a megműveletlen földek. Ez az amire a jövőben alapozhatunk: kert és föld, kertészkedés és gazdálkodás. A tulajdonjogi problémák megoldhatók. A piacra termelés lehetősége igen korlátozott az éles verseny és az EU-szabályozás miatt, de a saját fogyasztásra termelésnek nincsenek piaci-gazdasági akadályai. Ez azonban önkéntes alapon nem megy. Az öngondoskodás megkövetelése és a tolvajlások szigorú büntetése vezetheti rá a halmozottan hátrányos helyzetűeket, hogy a lehetőségekhez mérten gondoskodjanak magukról, használják ki a föld és a kert adta lehetőségeket.

A szociálpolitikán belül a családi pótlék a legkényesebb kérdés. A vidéki társadalom egyre nagyobb ellenszenvvel nézi, hogy a cigányság „megélhetési szülőként” nemzi gyermekeit, s mások adóforintjaiból tartja el őket. Ezt a helyzetet felül kell vizsgálni. Egy országnak nem lehet érdeke, hogy legkulturálatlanabb, legcivilizálatlanabb rétegei szaporodjanak a leggyorsabban (függetlenül azok fajtájától). És természetesen a szóbanforgó népcsoportnak még kevésbé az: a lehetőség, hogy a családi pótlékból meg lehet élni, bezárja őket ebbe a

² Duna tévé, 2010. szept. 4.

rendszerbe, a szociálpolitika foglyává válnak, s bővítetten termelődik újra a műveletlenség és a munkátlanság. Akik esélyegyenlőséget követelnek, látniuk kellene, hogy ez az esélyegyenlőség legnagyobb akadálya. Én nem tartanám istenkáromlásnak, ha a családi pótlék sem járna alanyi jogon, s az is az öngondoskodás feltételéhez lenne kötve. A kérdés kulcsa, hogyan érintené ez a gyerekeket? Nem lenne-e hátrányos számukra? A válasz viszonylag egyszerű, s ma is ez történik: ha a szülő nem tud gyermekéről gondoskodni, elveszik tőle. Természetesen az az ideális, ha a gyermek a családjában nő fel, de nem mellékes, hogy milyen családban. A nevelőintézetben nem csak az anyagi körülmények jobbak: a cigány gyerekek van esélye arra, hogy szakmát tanul és viszi valamire az életben. Egy kulturálatlan, családi pótlékból, alkalmi munkából és alkalmi bűnözésből élő családban felnőve törvényszerű, hogy ő is azt az utat fogja járni. A legjobb megoldás az internátus lenne, a bentlakásos iskolák és szakiskolák. Ha egy országnak van pénze arra, hogy 40 milliárdot költsön völgyhídra ott, ahol se hegy, se völgy, vagy ugyancsak 40 milliárdot tucatnyi, néhány méteres löszfalba fűrt alagútra (a példák tetszés szerint folytathatók), néhány tízmilliárdot a cigány (vagy általában szegény) gyerekek internátusainak országos hálózatára is kellene tudnia költeni.

Egy gyökeres irányváltás a szociálpolitikában (amely meggyőződésem szerint elkerülhetetlen) a liberális dogmatikusok féktelen támadását fogja kiváltani, s jócskán ad majd elfoglaltságot az Európa Parlament liberális és szocialista frakcióinak. Nem kell törődni velük, hadd mondják a magukét. Érvelésüket ismerjük: az egyéni szabadság és választási lehetőség mindenekfelett. És jogok, jogok meg támogatás. Emlékezzünk Szepessy Zsolt monoki próbálkozásaira. A fővárosi jogvédőket nem az érdekelte, hogy a cigány családok járatták-e gyermekeiket iskolába, s a segélyeket nem szerencsejátékokra és alkoholra költik-e, hanem végtelenül felháborodtak azon, hogy az önkormányzat korlátozni akarja őket a segélyek elköltésében. A szociálpolitika alapvető elveinek a megváltoztatását a helyi önkormányzatok hatáskörének a növelése kell kísérje. Jóval nagyobb mértékben kell rájuk bízni a segélyek elosztását és a jogosultságok megállapítását. Ha a rendszer egy településen rosszul működik, ki kell venni az önkormányzat kezéből, állami prefektusra kell bízni.

Tisztában vagyok vele, hogy az ilyen jellegű javaslatokat a legtöbb cigány származású értelmiségi vagy politikus felháborodva olvassa, s személyes támadásnak veszi. Hiszen ő ismert szociológus, európa-parlamenti képviselő, vezető politikus, ombudsman, stb., élő bizonyítéka annak, hogy nem lehet általánosítani. (És hiába ismételném, hogy cikkem nem róluk szól, hanem a cigány társadalom reménytelen helyzetű részéről...) Sajnos, egyelőre nincs Magyarországon egy olyan cigány értelmiségi réteg, mely képes lenne saját népét az integrálás útjára vezetni. A cigány politikusok (jellemzően a szocialista és volt szabaddemokrata kötődésűek) tevékenysége abban merül ki, hogy jogokat és minél több pénzt és támogatást követeljenek. Magatartásuk felelőtlen és diszfunkcionális. Vagy látta valaki Horváth Aladárt, amint falusi szegény cigány családokat arra buzdított volna, hogy műveljék meg a kertjüket és tartsanak baromfit? És elmagyarázta volna, hogy kötelezettségeik is vannak a társadalommal szemben? (Ezzel szemben a bodrogolaszi lincselés után a tévé nyilvánosságát felhasználva bátorította a tetteseket, hogy ne féljenek, ne rejtőzzenek el, a rendőrség meg fogja őket védeni.) Azokat a külföldi példákon alapuló közösségi földművelő és gazdálkodó programokat, amelyek sajnos, többnyire megbuktak, kivétel nélkül nem cigány származású emberek kezdeményezték. (Pl. Polgár András alapítványa földet vesz és cigány közösségeknek szervez munkát; vagy egy indiai falunevelési program átültetésének kísérlete Uszkán, egy elcigányosodott északkelet-magyarországi faluban.)

A cigány kérdés kapcsán is két ellentétes nézetrendszer áll szemben egymással: a jogok és kötelességek harmóniáját valló konzervatív és a doktriner, jogvédő liberális felfogás. Az elméleti vitának nem sok értelme van. A gyakorlat viszont önmagáért beszél. A rendszerváltás óta az esélyegyenlőséget, a jogokat és a támogatást hangsúlyozó szemlélet van érvényben. Ha egy alattomos társadalmi erőnek az lett volna a célja, hogy a cigányságot nyomorban és kulturálatlanságban tartsa, ennél jobb receptet aligha találhatott volna ki. A liberális, jogvédő cigánypolitika – szándékaitól függetlenül – a szegregáció legsikeresebb útja. Friedrich Hayek, a liberálisok pápája híres könyvének címét idézve: *The Road to Serfdom* -- a szolgáshoz vezető út.³ Nem a konzervatív érvek, hanem a liberális gyakorlat teljes kudarca kell, hogy elgondolkodtassa a jogvédőket, és szolgáljon alapul a kormány – ha így jobban tetszik: romapolitikájának a kidolgozásához.

Bp, 2011 április 10.

Kiss Károly
egy. docens
köz-, világ- és környezetgazdász

³ Bár igaz, ő a szocializmust és a tervgazdálkodást nevezte a szolgáshoz vezető útnak – ezek szerint több út is vezet a szolgáshoz.